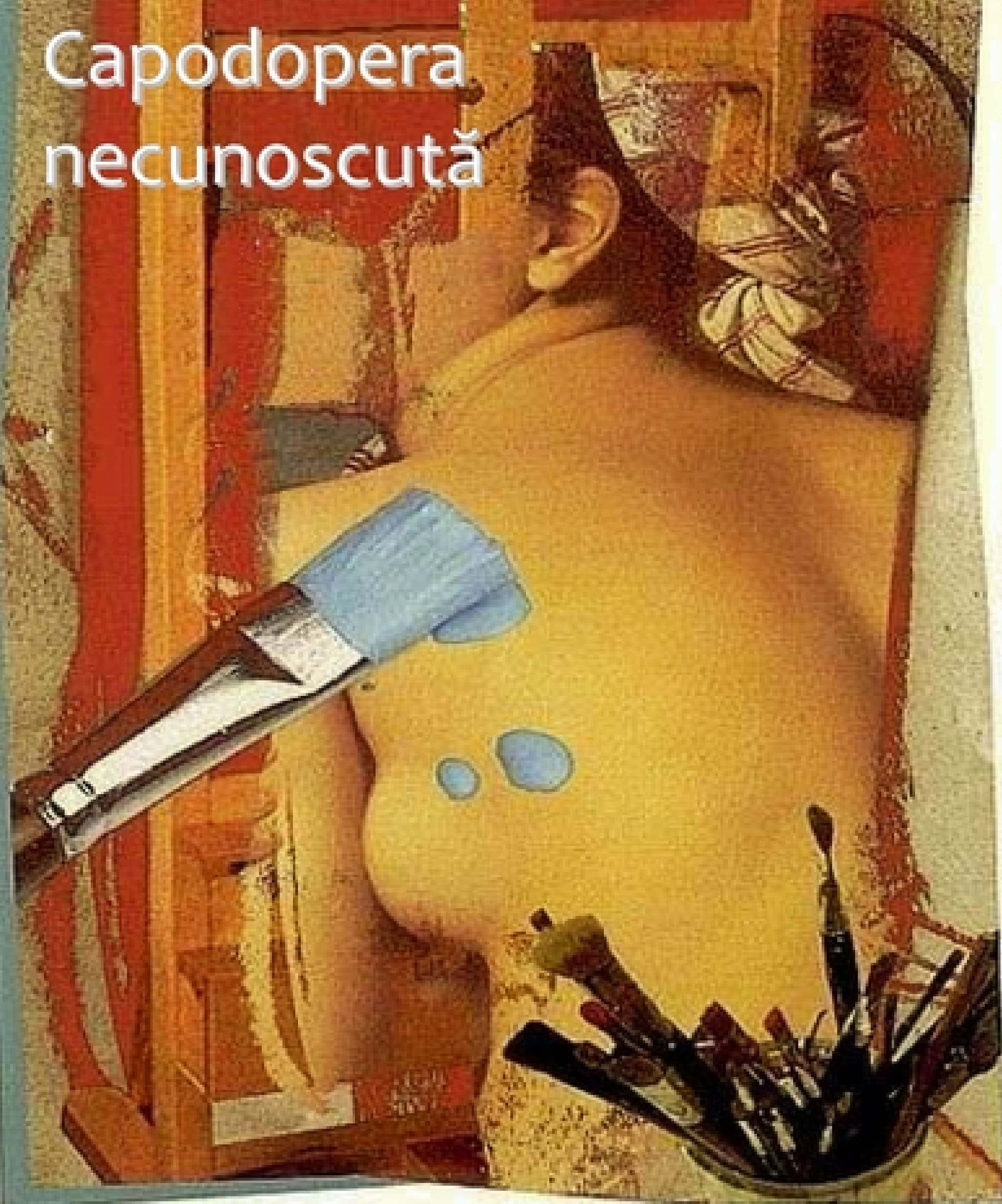
Balzac

Capodopera necunoscută

Comedia umană

Honoré de BALZAC

Capodopera necunoscută

În româneşte de *N.N. Condeescu*
Note de *Theodosia Ioachimescu*

*

Le Chef-d'œuvre inconnu,
1831

Cuprins

CAPODOPERA NECUNOSCUTĂ

I. GILLETTE
II. CATHERINE LESCAULT

Schiţe şi ilustraţii de Pablo Picasso pentru ediţia din 1921

CAPODOPERA NECUNOSCUTĂ[1]

I.

GILLETTE

Într-o dimineaţă friguroasă de decembrie, spre sfârşitul anului 1612, un tânăr îmbrăcat în haine ponosite se plimba prin faţa porţii unei case din strada Les Grands-Augustin, din Paris. După ce umblă destul de mult timp pe această stradă, nehotărât ca un îndrăgostit care nu cutează să intre la prima sa iubită, oricât de uşurică ar fi ea, trecu, în sfârşit, pragul acelei uşi şi întrebă dacă maestrul François Porbus[2] era acasă. La răspunsul afirmativ al unei bătrâne care mătura o încăpere de jos, tânărul urcă încet scara, oprindu-se la fiecare treaptă ca un proaspăt curtean îngrijorat de primirea pe care avea să i-o facă regele. Când ajunse sus, rămase o clipă pe palier, şovăind să ridice ciocănelul grotesc care împodobea uşa atelierului unde lucra, fără îndoială, pictorul lui Henric al IV-lea, părăsit de Marie de Medicis[3] pentru Rubens. Tânărul era cuprins de acel sentiment adânc care a făcut desigur să vibreze inima marilor artişti când, în culmea tinereţii şi a dragostei lor pentru artă, au întâlnit un om de geniu sau vreo capodoperă. Există în toate sentimentele omeneşti o floare timpurie, născută dintr-un nobil entuziasm oare scade mereu, până când fericirea ajunge o amintire, şi faima o minciună. Dintre aceste emoţii nestatornice, niciuna nu seamănă mai bine cu dragostea, ca pasiunea tinerească a unui artist care începe

fermecătorul supliciu al destinului său glorios şi nefericit, pasiune plină de îndrăzneală şi de timiditate, de credinţe nelămurite şi de nelipsite descurajări. Adolescentului înzestrat, uşurel la pungă, care n-a vibrat cu putere înfăţişându-se înaintea unui mare artist, îi va lipsi întotdeauna o coardă a inimii, o nu ştiu ce anume trăsătură de penel, emotivitatea artistică în operă, o anumită expresie poetică. Când unii lăudăroşi, plini de ei înşişi, se încred prea curând în viitorul lor, ei trec drept oameni deştepţi doar în ochii proştilor. În această privinţă, tânărul necunoscut părea să aibă mari merite, dacă trebuie să judecăm talentul după acea timiditate a începătorilor, după acea sfiiciune de nedefinit pe care oamenii sortiţi gloriei ştiu să o piardă practicându-şi arta, întocmai cum femeile frumoase o pierd pe a lor în manevrele cochetăriei. Obişnuinţa de a triumfa micşorează neîncrederea în sine, şi sfiiciunea nu-i, poate, altceva decât neîncredere.

Copleşit de mizerie şi uimit în acel moment de îndrăzneala sa, sărmanul neofit nici n-ar fi pătruns la pictorul căruia îi datorăm minunatul portretai lui Henric al IV-lea, fără ajutorul neaşteptat trimis de întâmplare. Tocmai atunci un bătrân urca scara. Tânărul nostru ghici, după ciudăţenia costumului, după bogăţia plastronului de dantelă, după siguranţa suverană a mersului, că acest personaj era sau protectorul, sau prietenul pictorului; se dădu la o parte ca să-i facă loc şi îl cercetă plin de curiozitate, sperând să descopere în el firea bună a unui artist, sau caracterul prevenitor al oamenilor îndrăgostiţi de artele frumoase, dar zări pe acea faţă ceva diabolic şi mai ales un nu ştiu ce care ispiteşte pe artişti. Închipuiţi-vă o frunte pleşuvă, bombată, proeminentă, care adumbrea un nas mic şi turtit, răsfrânt la vârf întocmai ca al lui Rabelais sau al lui Socrate, o gură surâzătoare şi încreţită, o bărbie mică, ridicată cu semeţie şi împodobită cu o barba căruntă şi ascuţită, nişte ochi verzi ca marea,

şterşi de bătrâneţe, dar care, prin contrastul cu albul de sidef în care înota pupila, aruncau, desigur, uneori, în culmea furiei sau a entuziasmului, priviri magnetice. De altfel, faţa îi era deosebit de ofilită din pricina ravagiilor vârstei, dar mai ales a acelor gânduri care sapă deopotrivă sufletul şi trupul.

MAÎTRE FRENHOFER.

Le visage était d'ailleurs singulièrement flétri.....

LE CHEF-D'ŒUVRE INCONNU.

Ochii erau lipsiţi de gene şi de-abia se mai zăreau deasupra arcadei boltite câteva urme de sprâncene. Aşezaţi acest cap pe un trup subţire şi plăpând, înconjuraţi-l cu o dantelă de un alb strălucitor, găurită ca o strecurătoare, aruncaţi peste jiletca neagră a bătrânului un lanţ greu de aur şi veţi avea imaginea nedesăvârşită a acestui personaj pe care lumina slabă a scării îl scaldă sub o culoare fantastică. Ai fi spus o pânză de Rembrandt, mergând fără zgomot şi fără ramă, în acea ambianţă întunecată, proprie marelui pictor. Bătrânul aruncă spre tânăr o privire pătrunzătoare, bătu de trei ori în uşă şi spuse unui bărbat bolnăvicios, cam de vreo patruzeci de ani, care veni să-i deschidă:

— Bună ziua, maestre.

Porbus se înclină respectuos, îl lăsă şi pe tânăr să intre, crezând că-l însoţeşte pe bătrân, şi nu se mai sinchisi de el, mai ales că neofitul rămase cuprins de vraja pe care o simt desigur pictorii înnăscuţi când văd pentru prima oară un atelier unde se dezvăluie câteva din meşteşugurile artei. Atelierul pictorului Porbus primea lumină printr-un geamlâc fixat în tavan. Strălucirea zilei, adunată pe o pânză întinsă pe şevalet şi pe care se vedeau doar trei-patru linii albe, nu ajungea până la adâncimile întunecoase din ungherele vastei încăperi; dar câteva sclipiri aprindeau, în această umbră roşcată, fluturaşi argintii pe pântecul unei platoşe de cavaler agăţată pe perete, brăzdau cu o linie de lumină cornişa sculptată şi lucioasă a unui străvechi bufet încărcat cu vase ciudate sau împestriţau cu puncte scânteietoare urzeala grăunţoasă a unor vechi draperii de mătase ţesute cu aur, aruncate acolo în falduri mari, ca model. Frânturi de ghips, fragmente şi torsuri de divinităţi antice, lustruite drăgăstos de sărutul veacurilor, erau presărate pe măsuţe şi console. Nenumărate schiţe, crochiuri în trei culori, în sangvină sau în

peniţă, acopereau pereţii până la tavan. Cutii cu culori, sticle cu ulei şi terebentină, scăunele răsturnate nu-ţi lăsau decât un drum îngust ca să ajungi sub aureola aruncată prin luminator, de unde razele cădeau drept pe faţa palidă a lui Porbus şi pe craniul de fildeş al ciudatului bătrân. Curând, atenţia tânărului fu captată de un tablou celebru, încă din acele timpuri de tulburări şi revoluţii[4], şi pe care veneau să-l vadă câţiva din artiştii perseverenţi cărora le datorăm păstrarea focului sacru în vremuri de restrişte… Această frumoasă pânză înfăţişa pe Maria Egipteanca pregătindu-se să plătească pentru trecerea râului. Capodopera, destinată Mariei de Medicis, a fost vândută de aceasta, în zilele ei grele.

— Sfânta ta îmi place, spuse bătrânul lui Porbus, şi ţi-aş da zece scuzi de aur[5] peste preţul oferit de regină; dar s-o înfrunt pe acest teren… dă-o naibii de treabă!

— Vă place?

— Eeh! făcu bătrânul, dacă-mi place?… da şi nu prea. Femeiuşcă ta e bine făcută, dar nu trăieşte. Voi, pictorii, credeţi că aţi făcut mare lucru dacă aţi desenat corect o figură şi aţi pus fiecare lucru la locul lui, după legile anatomiei! Umpleţi liniile acestea cu carnaţie pregătită dinainte pe paletă, având grijă să umbriţi o parte mai mult decât cealaltă şi, cum priviţi din când în când o femeie goală care stă în picioare pe o masă, credeţi că aţi copiat natura, vă închipuiţi că sunteţi pictori şi că aţi furat secretul lui Dumnezeu!… Pfff! Nu este de ajuns pentru a fi un mare poet să ştii pe din-afară sintaxa şi să nu faci greşeli de limbă! Priveşte-ţi sfânta, Porbus! La început, ţi se pare minunată, dar, când te uiţi mai bine, bagi de seamă că este lipită de pânză şi că n-ai putea să faci înconjurul ei. Este un contur cu o singură faţă, un chip fără relief, o imagine care n-ar putea să se întoarcă sau să-şi schimbe poziţia. Nu simt aer între acest braţ şi fondul tabloului, lipsesc spaţiul şi adâncimea.

Totuşi, perspectiva e bună şi nuanţele atmosferei riguros respectate; dar, în ciuda acestor sforţări demne de toată lauda, nu-mi vine să cred că acest încântător trup este însufleţit de adierea caldă a vieţii. Mi se pare că, dacă aş atinge acest sân cu rotunjimi atât de pietroase, l-aş simţi rece ca marmura! Nu, dragul meu, nu curge sânge sub această piele de fildeş, şi viaţa nu dilată cu roua sa purpurie vinele şi fibrişoarele ce se împletesc ca o reţea sub chihlimbarul străveziu de la tâmple şi de pe piept. Partea aceasta tresaltă, dar astălaltă rămâne nemişcată; viaţa şi moartea se războiesc în fiecare amănunt: aici e o femeie, dincolo – o statuie, mai încolo – un cadavru. Creaţia ta e neterminată. N-ai putut să dăruieşti scumpei tale opere decât o parte din sufletul tău. Torţa lui Prometeu s-a stins de mai multe ori în mâinile tale şi multe părţi din tabloul tău n-au fost atinse de flacăra divină.

— Dar de ce, scumpe maestre? întrebă Porbus respectuos pe bătrân, în timp ce tânărul abia putea să-şi stăpânească dorinţa de a-l bate.

— Ah! uite de ce, răspunse bătrânelul. Ai plutit, nehotărât, între două maniere, între desen şi culoare, între indiferenţa minuţioasă, uscăciunea precisă a vechilor maeştri germani şi elanul strălucitor, fericita bogăţie a pictorilor italieni. Ai vrut să imiţi, în acelaşi timp, pe Hans Holbein şi Tizian, pe Albrecht Dürer şi Paul Veronese. Era, desigur, o ambiţie minunată! Dar ce s-a întâmplat? N-ai obţinut nici farmecul aspru al corectitudinii reci, nici înşelătoarele magii ale clar-obscurului. Aici, întocmai ca bronzul topit care sparge tiparul prea şubred, bogata şi blonda culoare a lui Tizian a sfărâmat conturul plăpând al lui Albrecht Dürer în care o turnaseşi. În alte locuri, desenul a ţinut piept şi a îngrădit minunatele revărsări ale paletei veneţiene. Figura ta nu este nici perfect desenată, nici desăvârşit pictată şi păstrează peste tot urmele acestei nefericite şovăieli. Dacă nu te simţeai

destul de tare ca să topeşti la focul geniului tău cele două maniere rivale, trebuia să alegi deschis una sau alta, dobândind astfel unitatea care dă impresia că e una dintre condiţiile vieţii. Tu nu eşti veridic decât în mijlocul figurilor tale, contururile sunt false, nu se reliefează şi nu făgăduiesc nimic în dosul lor… Aici este o fărâmă de adevăr, spuse bătrânul arătând pieptul sfintei… Şi aici, repetă el indicând pe tablou locul unde se termina umărul. Dar acolo, urmă el revenind între sâni, totul e fals. Să nu mai analizăm, ai fi deznădăjduit!

Bătrânul se aşeză pe un scăunel, îşi cuprinse capul în mâini şi rămase tăcut.

— Maestre, îi spuse Porbus, am studiat, totuşi, pe nud acest sân; dar, din nefericire, există în natură efecte adevărate care nu mai sunt verosimile pe pânză…

— Scopul artei nu este să copieze natura, ci să o redea! Doar nu eşti un copist oarecare, eşti un poet, exclamă cu vioiciune bătrânul, întrerupându-l pe Porbus cu un gest despotic. Dacă or fi aşa, unui sculptor nu i s-ar cere altceva decât să muleze un trup de femeie! Ei bine, încearcă să mulezi mâna iubitei tale şi aşaz-o în faţa ta, vei vedea un cadavru îngrozitor, fără nicio asemănare cu realitatea, şi vei fi nevoit să apuci dalta artistului care, fără să copieze întru totul modelul, îţi va sugera gestul şi trăirea. Trebuie să surprindem spiritul, sufletul, fizionomia lucrurilor şi a fiinţelor. Efecte! Efecte! Acestea sunt accidentele vieţii şi nu viaţa însăşi. O mână, pentru că am luat acest exemplu, o mină nu e numai o parte dintr-un trup, ea exprimă şi continuă un gând care trebuie înţeles şi redat. Nici pictorul, nici, poetul, nici sculptorul nu trebuie să despartă efectul de cauză, indisolubil legate între ele! Aici e adevărata luptă! Mulţi pictori biruiesc instinctiv, fără să cunoască această poruncă a artei. Desenaţi o femeie, dar nu o vedeţi! Nu în acest fel ajungi să descoperi tainele naturii. Mâna reproduce, fără să vă daţi seama, modelul pe

care l-aţi copiat la maestrul vostru. Nu coborâţi îndeajuns în intimitatea formei, nu o urmăriţi cu destulă dragoste şi stăruinţă în cotiturile şi evadările ei. Frumuseţea este un lucru riguros şi exigent şi nu o poţi atinge aşa; ca s-o sileşti să se predea trebuie să aştepţi momentul potrivit, să o pândeşti, să o hărţuieşti, să o încătuşezi. Forma este un Proteu mai greu de prins şi mai bogat în şerpuiri decât Proteul din poveste; numai după îndelungate lupte poţi s-o faci să se arate sub adevărata ei înfăţişare. Voi, pictorii, vă mulţumiţi cu primul aspect pe care vi-l dezvăluie ea, cel mult cu al doilea sau al treilea; nu aşa fac luptătorii victorioşi! Pictorii neînvinşi nu se lasă înşelaţi de toate aceste vicleşuguri, ci stăruie până când natura e nevoită să se înfăţişeze goală, în sensul ei adevărat. Aşa a făcut Rafael, spuse bătrânul scoţându-şi bereta de catifea neagră ca să-şi arate respectul pe care i-l inspira regele artei; marea lui superioritate vine din înţelesul adânc, care, la el, parcă vrea să spargă forma. Pe feţele zugrăvite de el, forma este, întocmai ca pe ale noastre, un tălmaci prin care se împărtăşesc idei, senzaţii multă poezie. Orice figură este o întreagă lume, un portret al cărui model a apărut într-o viziune splendidă, scăldat în lumină, indicat de o voce lăuntrică, dezgolit de o mână divină, care a arătat, în trecutul unei vieţi întregi, izvoarele expresiei. Voi acoperiţi femeile cu frumoase rochii de carnaţie, cu minunate draperii de par, dar unde este sângele ce zămisleşte calmul sau pasiunea şi produce efecte deosebite? Sfânta ta este o brunetă, dar asta, sărmanul meu Porbus, aparţine unei blonde! Portretele voastre devin palide fantome colorate pe care ni le plimbaţi prin faţa ochilor şi numiţi asta pictură şi artă! Pentru că aţi făcut ceva ce seamănă mai mult cu o femeie decât cu o casă gândiţi că v-aţi atins scopul şi, foarte mândri că nu mai sunteţi nevoiţi să scrieţi alături de figurile voastre, ca pictorii primitivi, *currus venustus* sau

pulcher homo[6], vă credeţi artişti minunaţi! Aha! n-aţi ajuns până acolo, bunii mei prieteni, mai trebuie să tociţi multe creioane, să acoperiţi multe pânze până să atingeţi perfecţiunea! Desigur, o femeie îşi ţine capul în felul acesta, îşi apucă rochia aşa, ochii ei se înmoaie şi se topesc cu acest aer de blândeţe resemnată, umbra tremurătoare a genelor îi fâlfâie astfel pe obraji! Este şi nu este aşa. Ce lipseşte? Mai nimic, dar acest nimic e totul. Voi redaţi aspectul vieţii, dar nu exprimaţi şi plinătatea ei nestăvilită, nici acel ceva care este, poate, sufletul, plutind ca un abur la suprafaţă, în sfârşit, acel mugur de viaţă aflat de Tizian şi de Rafael. Plecând de unde ajungeţi voi, s-ar putea face, poate, o admirabilă pictură; dar prea repede obosiţi. Vulgul admiră, adevăratul cunoscător surâde. Ah! Mabuse[7], ah! maestre, adăugă ciudatul personaj, eşti un hoţ, ai luat cu tine viaţa! încolo, urmă el, pânza asta face mai mult… decât picturile acelei secături de Rubens, cu munţii lui de came flamandă presărată cu rumeneală, cu torentele de păr roşcat şi culorile lui ţipătoare. Cel puţin, găseşti aici culoare, sentiment şi desen, cele trei părţi esenţiale ale artei.

— Dar sfânta asta e sublimă, bătrâne, strigă tânărul trezindu-se dintr-o adâncă meditaţie. Figurile acestea, a sfintei şi a luntraşului, au semnificaţii de o fineţe necunoscută pictorilor italieni; nu cunosc niciunul singur care să fi inventat şovăiala luntraşului.

— Caraghiosul ăsta este cu dumneavoastră? îl întrebă Porbus pe bătrân.

— Vai! maestre, iertaţi-mi îndrăzneala, răspunse roşind neofitul. Sunt un necunoscut, un mâzgălitor din instinct, şi am sosit de curând în acest oraş, izvor al oricărei ştiinţe.

— La lucru! îi spuse Porbus dându-i un creion roşu şi o foaie de hârtie.

Necunoscutul copie la iuţeală chipul Măriei în linii neumbrite.

— Ohoo! exclamă bătrânul. Numele dumneavoastră?

Tânărul scrise în josul foii: Nicolas Poussin[8].

— Nu e rău pentru un începător, spuse straniul personaj care vorbea atât de mult. Văd că se poate vorbi despre pictură în faţa ta. Nu te condamn că ai admirat sfânta lui Porbus. Pentru toată lumea este o capodoperă şi numai iniţiaţii în cele mai ascunse taine ale artei pot să-şi dea seama prin ce păcătuieşte. Însă, deoarece eşti demn de lecţia mea şi capabil s-o înţelegi, am să-ţi arăt cât de puţin mai trebuie pentru a desăvârşi această operă. Fii numai ochi şi urechi, un asemenea prilej de a te instrui nu se va repeta, poate, niciodată. Paleta, Porbus!

Porbus se duse după paletă şi pensule. Bătrânelul îşi suflecă mânecile cu un gest nervos, îşi trecu degetul prin paleta smălţată şi încărcată de culori pe care i-o întindea Porbus; îi smulse din mâini, mai curând decât îi luă, un mănunchi de pensule de toate mărimile, şi barbişonul lui se agită, deodată, sub imboldul unor sforţări ameninţătoare, exprimând neastâmpărul unei pasionate fantezii, înmuindu-şi pensula în culori, mormăi printre dinţi:

— Astea-s tonuri bune de aruncat pe fereastră împreună cu cel ce le-a combinat, sunt de o cruditate şi de o falsitate revoltătoare! Cum să pictezi cu aşa ceva?

Apoi băgă cu o iuţeală înfrigurată vârful pensulei în diferite grămezi de culori, trecând uneori prin toată gama mai repede decât parcurge un organist întreaga sa claviatură când execută la Paşti *O filii*[9].

Porbus şi Poussin stăteau nemişcaţi, de o parte şi de alta a tabloului, adânciţi în cea mai aprigă contemplare.

— Vezi, tinere, spunea bătrânul fără să se întoarcă, vezi cum se putea cu trei-patru tuşe şi cu un mic verniu albăstrui să aduci aerul în jurul capului acestei biete sfinte, care sigur că se înăbuşea şi se simţea captivă în atmosfera aceea apăsătoare? Uite cum zboară acum draperia asta şi cum se vede că o ridică vântul! înainte părea o pânză scrobită şi prinsă în ace. Îţi dai seama cum luciul satinat pe care l-am pus pe piept redă exact catifelarea unei epiderme de fată şi cum tonul de brun-roşcat amestecat cu ocru calcinat încălzeşte răceala cenuşie din această umbră întinsă unde sângele, în loc să circule, se încheagă? Tinere, tinere, ce-ţi arăt eu aici niciun maestru n-ar putea să te înveţe. Doar Mabuse cunoştea secretul de a da viaţă figurilor. Mabuse n-a avut decât un elev, pe mine. Eu n-am avut niciunul şi sunt bătrân! Eşti destul de deştept ca să ghiceşti restul din ceea ce te las să înţelegi.

În timp ce vorbea, ciudatul bătrân corecta în toate părţile tabloul: aici două urme de pensulă, dincolo doar una, dar totdeauna nimerea atât de bine că ai fi zis că e o altă pictură, dar o pictură scăldată în lumină. Lucra cu un elan atât de înflăcărat, încât broboane de sudoare îi acoperiră fruntea pleşuvă; picta repede cu mişcări scurte atât de nerăbdătoare şi de sacadate, încât tânărului Poussin i se părea că un demon stăpânea trupul curiosului personaj şi că îi conducea mâinile smucindu-le în chip fantastic, împotriva voinţei sale. Strălucirea supranaturală a ochilor, convulsiile ce păreau efectul unei rezistenţe făceau să pară adevărată această idee, impresionând, desigur, imaginaţia unui tânăr. Bătrânul îi dădea înainte, spunând:

— Plici! Plici! Uite, tinere, ce untos se face. Hai, tuşuliţelor, ia rumeniţi-mi mie tonul acesta îngheţat! Haide! Plici! Plici! spunea el înviorând părţile unde arătase că lipseşte viaţa, ştergând prin

câteva pete de culoare nepotrivirile de temperament şi restabilind tonul unitar cerut de o egipteancă înflăcărată. Vezi, băiete, nu contează decât ultima tuşă. Porbus a trântit vreo sută, eu numai una. Nimeni nu ne admiră pentru ce este dedesubt. Ţine minte asta!

În cele din urmă, diavolul se opri şi întorcându-se spre Porbus şi Poussin, muţi de admiraţie, le spuse:

— Nu e chiar ca *Frumoasa Capricioasă* a mea; ţi-ai putea, totuşi, pune numele pe o astfel de operă. Da, aş semna-o, adăugă el ridicându-se şi luând o oglindă prin care privi tabloul. Şi acum hai să mâncăm, mai spuse bătrânul. Veniţi amândoi la mine acasă. Am şuncă afumată, un vin straşnic!… Ei! vom vorbi despre pictură, cu toată vitregia timpurilor! Ne pricepem… Iată un tinerel îndemânatic, urmă el bătându-l pe umăr pe Nicolas Poussin.

Atunci, văzând cămaşa ponosită a normandului, scoase de la brâu o pungă de piele, scotoci în ea, luă două monede de aur şi, arătându-i-le, spuse:

— Îţi cumpăr desenul.

— Ia-le, îl îndemnă Porbus pe Poussin, văzându-l tresărind şi împurpurându-se de ruşine, căci acest tânăr adept avea mândria lui de om sărac. Ia-le, are în pungă cu ce răscumpăra doi regi!

Coborâră toţi trei din atelier şi merseră vorbind despre artă până ajunseră la o casă frumoasă de lemn, aşezată aproape de podul Saint-Michel şi ale cărei ornamente, chenare ale ferestrelor, arabescuri, ca şi ciocănelul de la intrare îl uimiră pe Poussin. Pictorul în devenire se trezi deodată într-o încăpere mare, în faţa unui foc straşnic, lângă o masă încărcată cu mâncăruri îmbietoare şi, printr-un noroc nemaipomenit, în tovărăşia a doi artişti plini de bunăvoinţă.

— Tinere, îi spuse Porbus văzându-l uluit în faţa unui tablou, nu te uita prea mult la această pânză, te va cuprinde deznădejdea.

Era *Adam*, pictat de Mabuse ca să scape din închisoarea unde l-au ţinut atâta timp creditorii. Această figură avea, într-adevăr, atâta putere de sugestie, încât Nicolas Poussin începu chiar din acel moment să înţeleagă adevăratul sens al nedesluşitelor cuvinte spuse de bătrân. Acesta privea tabloul cu un aer mulţumit, dar fără entuziasm, şi părea că spune: „Eu am făcut lucruri mai bune”.

— E plin de viaţă, începu el, bietul meu maestru s-a întrecut pe sine; dar mai lipseşte totuşi un pic de adevăr pe fondul pânzei. Omul trăieşte, se ridică şi stă să vină spre noi. Dar aerul, cerul, vântul pe care le vedem, le simţim, le respirăm nu există. În afară de asta, nici aici nu vedem altceva decât un om! însă singurul om ieşit direct din mâinile lui Dumnezeu ar fi trebuit să aibă ceva divin, şi asta îi lipseşte. Aşa spunea şi Mabuse, cu necaz, când nu era beat.

Poussin se uită pe rând la bătrân şi la Porbus cu o neliniştită curiozitate… Se apropie de acesta ca şi cum ar fi vrut să-l întrebe cine era gazda lor, dar pictorul îşi apăsă un deget pe buze cu un aer misterios, iar tânărul, curios la culme, tăcu, sperând că mai curând sau mai târziu vreun cuvânt îi va îngădui să ghicească numele gazdei ale cărei bogăţie şi talente erau îndeajuns de dovedite prin respectul arătat de Porbus şi prin minunăţiile îngrămădite în acea sală.

Poussin exclamă, văzând pe întunecatele lambriuri de stejar un minunat portret de femeie:

— Ce splendid Giorgione!

— Nu, răspunse bătrânul, este una dintre primele mele mâzgălituri…

— Vai, Doamne! dar mă aflu la zeul picturii, spuse Poussin cu naivitate.

Bătrânul zâmbi cu aerul unui om obişnuit de mult cu acest elogiu.

— Maestre Frenhofer! spuse Porbus, n-aţi putea să cereţi pentru mine un pic din deliciosul dumneavoastră vin de Rin?

— Două balercuţe! răspunse Frenhofer. Una ca să-ţi mulţumesc pentru plăcerea ce am avut azi-dimineaţă văzând pe frumoasa-ţi păcătoasă, şi cealaltă ca un dar prietenesc.

— Ah! dacă n-aş fi mereu bolnav, răspunse Porbus, şi dacă m-aţi lăsa s-o văd pe *Frumoasa Capricioasă*, aş putea face o pânză vastă, unde personajele ar fi în mărime naturală.

— Să-ţi arăt opera mea?! izbucni bătrânul foarte tulburat. Nu, nu, trebuie s-o mai perfecţionez. Ieri spre seară, urmă el, am crezut că e gata. Ochii mi se păreau umezi, carnaţia vibra. Şuviţele împletite i se mişcau. Respira! Deşi am găsit mijlocul să realizez pe o pânză plată relieful şi rotunzimea din natură, azi-dimineaţă, la lumină, mi-am dat seama că m-am înşelat. Ah! ca să ajung la acest efect splendid, am studiat în amănunţime pe marii maeştri ai culorii, am analizat tablourile lui Tizian, acest rege al luminii, scrutându-i-le strat după strat; întocmai ca acest prinţ al picturii am schiţat figura într-un ton deschis, cu o pastă uşoară şi consistentă, căci umbra nu este decât un accident, ţine minte asta, băiete! Apoi m-am apucat din nou, şi cu semitonuri şi verniuri din ce în ce mai opace am redat cele mai intense umbre până la negrul cel mai adânc; căci, la pictorii obişnuiţi, umbrele sunt de altă natură decât tonurile luminoase: sunt lemn, aramă, tot ce vrei, numai carnaţie în umbră nu. Simţi că, dacă figurile lor şi-ar schimba poziţia, umbrele nu s-ar şterge şi nu s-ar lumina. Eu am ocolit această greşeală săvârşită de mulţi pictori dintre cei mai iluştri; de aceea, la mine, albul răzbate prin opacitatea umbrei celei mai dense. N-am conturat precis marginile figurii şi n-am subliniat până şi cele mai neînsemnate amănunte

anatomice cum fac o mulţime de ignoranţi, închipuindu-şi că desenează corect dacă trag o linie netă, căci trupul omenesc nu se sfârşeşte în linii. În privinţa aceasta, sculptorii pot mai bine ca noi, pictorii să se apropie de adevăr. Natura prezintă un şir de rotunjimi învăluindu-se unele pe altele. La drept vorbind, desenul nici nu există! Să nu râzi, tinere! Oricât ţi s-ar părea de curios ce-ţi spun, într-o zi vei înţelege că am dreptate. Linia este mijlocul prin care omul îşi dă seama de efectul luminii asupra obiectelor, dar în natură nu există linii, acolo totul este plin: se desenează modelând, adică desprinzând lucrurile din mediul în care se află; numai felul cum cade lumina dă relief corpurilor! De aceea n-am desenat cu precizie, am împrăştiat pe contururi un nor de semitonuri blonde şi calde, încât nu s-ar putea pune degetul exact pe locul unde acestea se întâlnesc cu fondul. De aproape, pare un lucru pufos şi fără precizie; dar la doi paşi, totul se întăreşte, se fixează şi iese în evidenţă: trupul se roteşte, formele devin proeminente, simţi aerul de jur împrejur. Totuşi, nu sunt încă mulţumit, mai am unele îndoieli. Ar trebui, poate, să nu tragi nicio linie şi să încerci figura din mijloc, oprindu-te întâi asupra celor mai luminoase reliefuri, ca să treci, apoi, la părţile cele mai întunecate. Soarele, acest pictor divin al universului, nu procedează tocmai aşa? Ah! natură, natură, cine oare te-a surprins în goana ta! Vedeţi, prea multă ştiinţă, întocmai ca şi ignoranţa, duce la negare. Mă îndoiesc de opera mea!

Bătrânul se opri puţin, apoi continuă:

— De zece ani lucrez, tinere, dar ce înseamnă zece anişori când trebuie să lupţi cu natura? Nu ştim cât timp i-a trebuit jupânului Pygmalion ca să plămădească singura statuie care a mers vreodată!

Maestrul Frenhofer căzu într-o adâncă visare şi rămase cu ochii ficşi, jucându-se în neştire cu cuţitul.

— Acum vorbeşte cu *spiritul* lui! spuse Porbus încet.

La aceste cuvinte, Nicolas Poussin fu cuprins de o inexplicabilă curiozitate de artist. Bătrânul acesta cu ochii spelbi, dus pe gânduri şi prostit, pe care-l socotea mai mult decât un om, îi trezea în suflet o mulţime de idei încâlcite. Fenomenul moral al acestui fel de fascinaţie nu se poate defini, întocmai cum nu poate fi tradusă emoţia trezită în sufletul unui exilat de un cântec amintindu-i patria. Dispreţul faţă de cele mai izbutite încercări artistice pe care bătrânul ţinea să-l exprime, bogăţia sa, purtările sale, respectul lui Porbus faţă de el, această operă ascunsă de atâta timp privirilor, o operă de răbdare, genială desigur, judecând după capul Fecioarei, admirat fără rezervă de tânărul Poussin şi care, frumos chiar, lângă *Adam* al lui Mabuse, confirma mâna regească a unui prinţ al artelor: totul la acest bătrân trecea dincolo de marginile naturii omeneşti. Ceea ce imaginaţia bogată a lui Poussin putu să perceapă clar şi precis, văzând această fiinţă supranaturală, era imaginea întreagă a unei firi de artist, firea aceea exaltată şi înzestrată cu atâta putere, de care însă ea adesea abuzează, antrenând, pe mii de drumuri bolovănoase, dreapta judecată, pe burghezi, şi chiar pe unii amatori; acolo, ei nu găsesc nimic, în timp ce ea, firea de artist, această fecioară înaripată, sprinţară în fanteziile ei, descoperă epopei, castele, opere de artă. Fire batjocoritoare şi bună, fecundă şi săracă! Astfel, pentru înflăcăratul Poussin, acest bătrân devenise, printr-o transfigurare neaşteptată, arta însăşi, arta cu misterele, cu ardoarea şi visările ei.

— Da, dragul meu Porbus, vorbi din nou Frenhofer, n-am întâlnit până acum o femeie fără cusur, un trup cu forme de o frumuseţe desăvârşită şi cu o carnaţie… Dar unde trăieşte, spuse el întrerupându-se, această Veneră antică de negăsit, atât de des căutată şi din care întâlnim doar câteva

frumuseţi răzleţe? Ah! aş da toată averea mea numai să văd o clipă, o singură dată, natura divină, desăvârşită, adică idealul… Dar mă voi duce să te caut în sferele tale cereşti, frumuseţe divină! Ca Orfeu, voi coborî în infernul artelor ca să aduc de acolo viaţa.

— Putem pleca, spuse Porbus lui Poussin, nu ne mai aude, nu ne mai vede!

— Să mergem în atelierul său, propuse tânărul încântat.

— Ah! a ştiut vicleanul să zăvorască uşa. Comorile lui sunt prea bine păzite ca să putem ajunge la ele. N-am aşteptat eu sfatul şi fantezia dumitale ca să încerc să iau cu asalt taina. Da, spuse Porbus. Bătrânul Frenhofer este singurul elev pe care Mabuse a vrut să-l iniţieze. Ajungând prietenul, salvatorul, părintele lui, Frenhofer a jertfit cea mai mare parte din comorile sale ca să satisfacă patimile lui Mabuse; în schimb, Mabuse i-a transmis secretul reliefului, darul de a da figurilor această viaţă extraordinară, această floare a naturii, veşnica noastră deznădejde, a cărei realizare o stăpânea atât de bine încât, într-o zi, după ce vânduse şi băuse haina de damasc ce trebuia s-o îmbrace la intrarea solemnă a lui Carol Quintul, îşi însoţi stăpânul cu o îmbrăcăminte de hârtie pictată ca damascul. Strălucirea deosebită a stofei purtate de Mabuse uimi pe împărat, şi acesta, vrând să-l felicite pe protectorul bătrânului beţiv, descoperi înşelătoria. Frenhofer este îndrăgostit de arta noastră şi vede mai sus şi mai departe decât alţi pictori. A meditat adânc asupra coloritului, asupra fidelităţii absolute a desenului; dar, tot căutând, a ajuns să se îndoiască tocmai de obiectul căutărilor sale. În momentele sale de descurajare susţine că desenul nici nu există şi că nu se pot reda cu linii decât figuri geometrice, ceea ce nu este de loc adevărat, pentru că numai cu trăsături şi în negru, care nu e o culoare, se poate face o figură. Aceasta dovedeşte că arta noastră, ca

şi natura, este compusă dintr-o infinitate de elemente; desenul este scheletul, coloritul este viaţa, dar viaţa fără schelet este un lucru mai neisprăvit decât scheletul fără viaţă. În sfârşit, mai e ceva şi mai adevărat decât toate acestea, anume că practica şi observaţia sunt totul la un pictor iar dacă raţionamentul şi poezia se ceartă cu pensulele, aproape că te îndoieşti de toate, ca el, care e tot atât de nebun, pe cât e de pictor. Pictor neîntrecut, el a avut nenorocirea să se nască bogat, şi asta i-a îngăduit s-o ia razna. Nu-i urma pilda! Lucrează! Pictorii trebuie să mediteze cu pensula în mână.

— Vom pătrunde înăuntru! strigă Poussin fără să-l mai asculte pe Porbus, sigur de izbândă.

Porbus zâmbi, văzând înflăcărarea tânărului, şi îl părăsi invitându-l să mai vină pe la el.

Nicolas Poussin se întoarse încet în strada La Harpe şi fără să-şi dea seama trecu dincolo de modestul han în care locuia. Urcând scara mizeră cu o grabă plină de nelinişte, ajunse sus într-o încăpere situată sub un acoperiş ascuţit, ca de hulubărie, naiv şi uşor acoperământ al caselor din vechiul Paris. Lângă singura şi întunecata fereastră a acestei camere stătea o fată tânără care, la zgomotul uşii, se ridică îndată ca îmboldită de iubire; recunoscu pe pictor după felul cum apucase clanţa:

— Dar ce ai? îl întrebă ea.

— Am… am, strigă el înecându-se de bucurie. M-am simţit pictor! Mă îndoiam de mine până acum, dar azi-dimineaţă am început să cred în mine! Pot fi un om mare! Ah! Gillette, vom fi bogaţi, fericiţi! Pensulele astea valorează aur…

Deodată tăcu. Faţa sa gravă şi energică îşi pierduse veselia, comparând aceste speranţe măreţe cu mijloacele sale de trai mai mult decât modeste. Pereţii erau acoperiţi cu schiţe făcute cu creionul pe hârtie obişnuită. Nu avea patru pânze

ca lumea. Culorile erau atunci foarte scumpe, şi bietul tânăr îşi vedea paleta aproape goală. În mijlocul acestei mizerii avea şi resimţea nemaipomenite bogăţii sufleteşti, precum şi un mare belşug de talent mistuitor. Adus la Paris de un prieten gentilom, sau poate de propriul său talent, a întâlnit deodată o femeie, una dintre acele fiinţe nobile şi generoase care vin să sufere lângă un om mare, îi împărtăşesc grijile şi caută să-i înţeleagă toanele, tot atât de puternică în faţa mizeriei şi a dragostei, pe cât sunt altele de meştere să huzurească în lux şi să-şi expună lipsa de simţire. Zâmbetul schiţat de buzele Gillettei lumina acest pod şi se lua la întrecere cu strălucirea cerului. Soarele nu scânteia totdeauna, dar ea era mereu acolo, reculeasă în iubirea sa, legată de fericirea lui, de suferinţa lui, alinând geniul care se revărsa în dragoste înainte de a cuceri arta.

— Ascultă, Gillette, vino încoa.

Cuminte şi veselă, fata sări pe genunchii pictorului. Era numai graţie şi frumuseţe, drăgălaşă ca primăvara, împodobită cu toate bogăţiile feminine şi luminându-le la flacăra unui suflet ales.

— Ah! Doamne, exclamă el, nu voi îndrăzni niciodată să-ţi spun…

— Un secret? spuse ea, vreau să-l cunosc.

Poussin rămase gânditor.

— Spune.

— Gillette… sufleţelul meu iubit!

— Ah! vrei să-mi ceri ceva?

— Da…

— Dacă doreşti să-ţi mai pozez ca alaltăieri, reluă ea puţin îmbufnată, nu mai vreau, căci, în acele momente, nu mai citesc nimic în ochii tăi. Deşi mă priveşti, nu te mai gândeşti la mine…

— Ai prefera să mă vezi copiind altă femeie?

— Poate, spuse Gillette, dacă ar fi foarte urâtă.

— Ia spune, urmă. Poussin serios, dacă ar trebui, pentru viitoarea mea faimă, pentru ca eu să devin un mare pictor, să pozezi altcuiva?

— Poţi să mă încerci, răspunse ea. Ştii bine că n-am s-o fac.

Poussin îşi lasă capul în piept, ca un om copleşit de o bucurie sau de o durere prea mare pentru sufletul său.

— Ascultă, spuse fata trăgându-l de mâneca vestei uzate. Ţi-am spus, Nick, mi-aş da viaţa pentru tine, dar niciodată nu ţi-am promis să renunţ la dragostea mea, atât timp cât trăiesc.

— Să renunţi? strigă tânărul artist.

— Dacă arăta aşa în faţa altuia, tu nu m-ai mai iubi, iar eu m-aş socoti nedemnă de tine. Să-ţi satisfac capriciile, nu este oare simplu şi firesc? Fără să vreau sunt fericită şi chiar mândră să-ţi îndeplinesc dorinţele care îmi sunt scumpe. Dar pentru un altul, nici nu te gândi!

— Iartă-mă, Gillette, spuse pictorul aruncându-se la picioarele ei. Mai bine să fiu iubit, decât celebru. Pentru mine eşti mai frumoasă decât averea şi onorurile. Haide, aruncă-mi pensulele, arde schiţele astea. M-am înşelat. Chemarea mea este să te iubesc. Nu sunt pictor, sunt un îndrăgostit. Să piară şi arta şi toate misterele ei!

Gillette îl admira, fericită, vrăjită! Triumfa, simţea instinctiv că arta era dată uitării şi zvârlită la picioarele ei ca un grăunte de tămâie.

— Nu e totuşi decât un bătrân, reîncepu Poussin. N-ar putea să vadă în tine altceva decât femeia. Eşti atât de desăvârşită!

— Trebuie să ştii să iubeşti, exclamă ea, gata să treacă peste orice scrupule de dragoste ca să-şi răsplătească iubitul pentru toate sacrificiile ce-i făcea. Dar, adăugă ea, m-aş pierde. Ah! să mă pierd pentru tine… da, asta e minunat! dar mă vei uita. Oh! ce gând urât ai avut?

— L-am avut şi te iubesc, spuse Poussin cu un fel de remuşcare, sunt oare un nemernic?

— Să-l întrebăm pe părintele Hardouin, spuse ea.

— Oh! nu, să nu mai ştie nimeni.

— Fie, voi poza, dar să nu fii de faţă. Stai la uşă, cu pumnalul în mână, dacă strig, intră şi ucide-l pe pictor.

Gândindu-se doar la arta sa, Poussin o strânse pe Gillette în braţe.

„Nu mă mai iubeşte!” îşi spuse fata, când rămase singură.

Se şi căia de hotărârea luată. Dar curând fu cuprinsă de o frământare mai dureroasă decât căinţa sa, încercă să alunge un gând chinuitor care-i creştea în suflet. I se părea că-l şi iubea mai puţin pe pictor, socotindu-l mai puţin demn de admiraţia ei ca înainte.

II.

CATHERINE LESCAULT

Trei luni trecuseră de la întâlnirea dintre Poussin şi Porbus, când acesta veni să-l vadă pe Frenhofer. Bătrânul era atunci chinuit de una dintre acele adânci şi spontane descurajări pricinuite, dacă ne-am lua după matematicienii medicinii, de o digestie proastă, de vânt, de căldură, sau de încărcarea pântecului, iar după spiritualişti, de imperfecţiunea naturii noastre morale. Moşul era pur şi simplu obosit că nu mai isprăvea misteriosul său tablou. Stătea tolănit într-un jilţ mare de stejar sculptat, tapisat cu piele neagră; fără să-şi schimbe atitudinea meditativă, îi aruncă lui Porbus o privire de om pe care plictiseala pusese pentru totdeauna stăpânire.

— Dar bine, maestre, îl întrebă Porbus, ultramarinul după care aţi fost la Bruges nu era bun? N-aţi izbutit să fărâmaţi pasta albă cea nouă? Uleiul e prost, sau pensulele îndărătnice?

— Vai! exclamă bătrânul, am crezut o clipă că opera mea era gata; dar, probabil, m-am înşelat în privinţa unor amănunte şi nu voi fi liniştit până nu-mi voi lămuri nedumeririle. M-am hotărât să călătoresc, şi voi merge în Turcia, Grecia, Asia ca să găsesc un model şi să compar tabloul meu cu natura… Poate că am, acolo sus la mine, natura însăşi, continuă el schiţând un zâmbet de mulţumire. Uneori, aproape mi-e teamă ca nu

cumva vreo suflare să-mi trezească această femeie şi să dispară.

Apoi se ridică deodată ca şi cum ar fi vrut să plece.

— Ah! răspunse Porbus, am sosit la timp ca să vă cruţ cheltuiala şi oboseala drumului.

— Cum aşa? întrebă Frenhofer uimit.

— Tânărul Poussin este iubit de o femeie a cărei neasemuită frumuseţe este fără niciun cusur. Dar, scumpe maestre, dacă se învoieşte să v-o împrumute, va trebui măcar să ne lăsaţi să vedem tabloul.

Bătrânul rămase locului, nemişcat, uluit de-a binelea.

— Cum! exclamă el în cele din urmă cu durere, să vă arăt creaţia mea, pe soţia mea? Să sfâşii vălul cast sub care mi-am ascuns fericirea? Dar ar fi o înspăimântătoare prostituţie! De zece ani trăiesc cu această femeie, a mea, numai a mea, mă iubeşte. Nu mi-a zâmbit ea oare de câte ori am atins-o cu pensula? Are un suflet, eu i l-am dat. Ar roşi dacă ar privi-o alţi ochi decât ai mei. S-o arăt? dar care e soţul, iubitul, atât de josnic, ca să-şi ducă femeia la necinste? Când faci un tablou pentru curte, nu-ţi pui tot sufletul, nu vinzi curtenilor decât manechine colorate. Tabloul meu nu este o pictură, este un sentiment, o patimă. Născută în atelierul meu, ea trebuie să rămână fecioară, şi nu poate ieşi decât acoperită. Poezia şi femeile nu se dăruiesc goale decât amanţilor. Cunoaştem oare modelul lui Rafael, Angelica lui Ariosto, Beatrice a lui Dante? Nu, vedem doar chipurile lor. Ei bine, opera pe care o păstrez acolo sus, zăvorită, este o excepţie în arta noastră. Nu este o pânză, ci o femeie! cu femeia asta eu plâng, râd, vorbesc, cuget. Vrei să alung dintr-odată o fericire de zece ani, aşa cum azvârli o haină, să încetez dintr-odată să mai fiu tată, amant, şi idol? Această femeie nu este o creatură, este o creaţie. Să vină tânărul tău: îi voi da comorile mele, tablouri de-ale lui Correggio,

Michelangelo, Tizian, voi săruta urma paşilor săi în ţarină, dar să mi-l fac rival? ruşine mie! Ah! Sunt mai mult îndrăgostit decât pictor. Da, voi avea tăria să ard *Frumoasa Capricioasă* când îmi voi da sufletul; dar s-o las pradă privirilor unui bărbat, unui tânăr, unui pictor? Ah! nu! a doua zi aş ucide pe cel care ar păta-o cu o privire! Te-aş omorî pe loc pe tine, prietenul meu, dacă n-ai saluta-o în genunchi! Vrei acum să-mi expun idolul privirilor indiferente şi stupidelor critici ale unor imbecili? Ah! dragostea este o taină, nu trăieşte decât în fundul inimilor, şi totul e pierdut când un bărbat spune, chiar unui prieten: „Iată femeia pe care o iubesc!"

Bătrânul parcă întinerise, ochii săi aveau viaţă şi strălucire. Obrajii palizi i se aprinseră, şi mâinile îi tremurau. Porbus, uimit de pătimaşa violenţă cu care fuseseră rostite aceste cuvinte, nu ştia ce să răspundă în faţa unui sentiment tot atât de proaspăt, pe cât era de adânc. Frenhofer era zdravăn la minte sau smintit? Era subjugat de o fantezie de artist, sau ideile exprimate de el porneau din acel straniu fanatism provocat în sufletul nostru de zămislirea îndelungată a unei mari opere de artă. Puteai oare să cazi la înţelegere cu această patimă bizară?

Preocupat de toate aceste gânduri, Porbus spuse bătrânului:

— Dar n-ar fi oare femeie pentru femeie? Poussin nu-şi pune şi el iubita sub ochii dumneavoastră?

— Ce iubită? O să-l înşele mai curând sau mai târziu. A mea îmi va fi veşnic credincioasă.

— Atunci să nu mai vorbim, continuă Porbus. Dar până să găsiţi, chiar în Asia, o femeie tot atât de frumoasă şi desăvârşită ca aceea de care vă vorbesc eu veţi muri, poate, fără să fi terminat tabloul.

— Ah! dar este gata, spuse Frenhofer. Cine l-ar vedea şi-ar închipui că se află în faţa unei femei

întinsă pe un pat de catifea sub un polog. Lângă ea, un trepied de aur împrăştie parfumuri. Ţi-ar veni să apuci ciucurele şnurului care strânge draperiile şi ţi s-ar părea că vezi pulsând în ritmul respiraţiei sânul Catherinei Lescault, o frumoasă curtezană poreclită *Frumoasa* Capricioasa. Totuşi, aş dori să fiu sigur…

— Atunci, du-te în Asia, răspunse Porbus observând un fel de şovăială în ochii lui Frenhofer.

Porbus se îndreptă spre uşă.

În acel moment, Gillette şi Nicolas Poussin erau aproape de locuinţa lui Frenhofer. Când erau gata să intre înăuntru, fata lăsă braţul pictorului şi se dădu înapoi, ca şi cum ar fi fost cuprinsă de o bruscă presimţire.

— Dar ce caut eu oare aici? îl întrebă ea cu o voce profundă şi privindu-l ţintă.

— Gillette, te-am lăsat să hotărăşti singură şi vreau să-ţi respect voinţa. Eşti conştiinţa şi mândria mea. Întoarce-te acasă, voi fi mai fericit, poate, decât dacă…

— Dar pot eu să fiu stăpână pe mine când îmi vorbeşti astfel? Ah! nu mai sunt decât un copil… Hai, adăugă ea părând că face o intensă sforţare, dacă dragostea noastră moare şi dacă voi păstra în suflet un nesfârşit regret, celebritatea ta nu va fi oare preţul supunerii mele în faţa dorinţelor tale? Să intrăm. Rămânând mereu ca o amintire pe paleta ta înseamnă că tot voi trăi.

Deschizând uşa casei, cei doi îndrăgostiţi se întâlniră cu Porbus. Acesta, uimit de frumuseţea Gillettei, care avea atunci ochii scăldaţi în lacrămi, o luă, tremurând toată, şi o duse în faţa bătrânului:

— Uite, spuse el, nu face cât toate capodoperele din lume?

Frenhofer tresări. Gillette stătea acolo într-o atitudine naivă şi simplă, ca o tânără gruzină curată şi speriată, răpită de tâlhari şi înfăţişată vreunui negustor de sclave. O roşeaţă pudică îi

colora faţa, ţinea ochii în jos, mâinile îi atârnau în lungul trupului, părea că o lăsau puterile, şi lacrimi mari se împotriveau silniciei ce se făcea modestiei ei. În acea clipă, Poussin, deznădăjduit că a coborât această comoară din pod, îşi blestema zilele. Deveni mai mult îndrăgostit decât artist şi mii de scrupule îi apăsară inima când văzu privirea întinerită a bătrânului dezbrăcând, ca să spunem aşa, fata, după cum au obiceiul pictorii, şi ghicindu-i cele mai intime forme. Atunci se întoarse la crunta gelozie a adevăratei iubiri.

— Gillette, să mergem! strigă el.

Auzind acest strigăt, acest ton, fata ridică veselă ochii spre el, îl văzu şi alergă în braţele lui.

— Ah! atunci mă iubeşti? întrebă ea izbucnind în lacrimi.

După ce avusese energia să nu-şi arate suferinţa, acum nu mai avea puterea să-şi ascundă fericirea.

— Ah! lasă-mi-o o clipă, spuse bătrânul pictor, şi o veţi compara cu frumoasa Catherine… da, mă învoiesc.

Tot dragoste era şi în strigătul lui Frenhofer. Părea stăpânit de cochetărie pentru fantoma lui de femeie şi bucuros dinainte de victoria pe care frumuseţea creaţiei sale avea s-o câştige asupra perfecţiunii unei adevărate femei.

— Nu-l lăsa să se răzgândească! strigă Porbus bătându-l pe umăr pe Poussin. Roadele dragostei pier repede, ale artei sunt nemuritoare.

— Pentru el, răspunse Gillette uitându-se cu atenţie la Poussin şi la Porbus, nu sunt nimic altceva decât o femeie?

Îşi îndreptă capul cu mândrie; dar când, după ce-i. aruncă lui Frenhofer o privire fulgerătoare, îşi văzu iubitul contemplând din nou portretul pe care îl luase o dată drept un Giorgdone:

— Ah! spuse ea, să mergem sus. Niciodată nu m-a privit aşa.

— Bătrâne, începu Poussin, trezit din meditaţie ele glasul Gilletei, uită-te la spada asta, o voi

înfige în pieptul tău la primul strigăt al acestei fete, voi da foc casei şi nimeni nu va mai ieşi de aici. Înţelegi?

Nicolas Poussin era întunecat, şi glasul său teribil. Această atitudine şi mai ales gestul tânărului pictor o consolară pe Gillette şi aproape îl iertă că o sacrifica picturii şi strălucitului său viitor. Porbus şi Poussin rămaseră la uşa atelierului, privindu-se în tăcere. Dacă la început pictorul *Manei Egipteanca* îşi îngădui câteva exclamaţii ca: „Ah, se dezbracă, bătrânul îi spune să treacă la lumină! Acum o compară!” Curând amuţi văzând înfăţişarea lui Poussin, pe chipul căruia se zugrăvea o adâncă tristeţe; şi deşi pictorii experimentaţi nu mai au astfel de scrupule atât de meschine în comparaţie cu arta, le admiră la Poussin, atât erau de naive şi de gingaşe. Tânărul ţinea mina pe mânerul pumnalului şi urechea aproape lipită de uşă. Astfel, stând amândoi în picioare, în umbră, păreau doi conspiratori aşteptând clipa potrivită să lovească un tiran.

— Intraţi, intraţi, strigă bătrânul strălucind de fericire. Opera mea este desăvârşită şi pot acum s-o arăt cu mândrie. Niciodată vreun pictor, pensulele, culorile, pânza şi lumina nu vor crea o rivală Catherinei Lescault, frumoasa curtezană.

Cuprinşi de o vie curiozitate, Porbus şi Poussin alergară în mijlocul vastului atelier plin de praf, unde totul era în dezordine, şi văzură tablouri atârnate, din loc în loc, pe pereţi. Se opriră mai întâi, cuprinşi de admiraţie, în faţa unui portret de femeie în mărime naturală, pe jumătate goală.

— Oh! nu vă opriţi la asta, spuse Frenhofer, este o pânză pe care am mâzgălit-o ca să studiez o poză. Tabloul acesta nu valorează nimic. Dată erorile mele, continuă el arătându-le nişte fermecătoare compoziţii agăţate pe pereţi în jurul lor.

La aceste cuvinte, Porbus şi Poussin, uimiţi de atâta dispreţ pentru astfel de opere, căutară

portretul de care era vorba, dar nu reuşiră să-l vadă.

— Ei bine, iată-l! le spuse bătrânul cu părul vâlvoi, cu faţa aprinsa de o exaltare supranaturală, cu ochii strălucitori şi gâfâind ca un tânăr îmbătat de dragoste. Aha! exclamă el, nu vă aşteptaţi la atâta perfecţiune! Vă aflaţi în faţa unei femei şi voi căutaţi un tablou. Este atâta profunzime pe; această pânză, atmosfera este atât de autentică, încât nu o mai puteţi deosebi de aerul înconjurător. Unde este arta? s-a pierdut, a dispărut! Vedeţi chiar formele adevărate ale unei tinere femei. N-am prins bine culoarea, conturul precis al liniei care parcă mărgineşte trupul? Nu este acelaşi fenomen oferit de obiecte în aer, ca şi de peşti în apă? Uitaţi-vă cum se desprinde conturul de fond. Nu vi se pare că aţi putea atinge. acest spate? E drept că am studiat efectele împerecherii luminii cu obiectele timp de şapte ani. Dar părul, nu-l scaldă lumina?… Dar a şi respirat, cred!… Acest sân, priviţi! Ah! cine n-ar vrea să-l adore, în genunchi? Carnaţia vibrează. E gata să se ridice, aşteptaţi!

— Vezi ceva? îl întrebă Porbus pe Poussin.

— Nu… Dar dumneata?

— Nimic.

Cei doi pictori îl lăsară pe bătrân pradă extazului său şi se uitară dacă nu cumva lumina, căzând direct pe pânza arătată, nu neutraliza toate efectele. Examinară atunci pictura din dreapta, din stânga, din faţă, aplecându-se şi înălţându-se rând pe rând.

— Da, da, este totuşi un tablou, le spuse Frenhofer înşelându-se asupra scopului acestei atente examinări. Poftim, iată rama, şevaletul, în sfârşit, priviţi culorile şi pensulele mele.

Şi apucă o pensulă arătându-le-o cu un gest naiv.

— Neamţul îşi bate joc de noi, spuse Poussin stând din nou în faţa pretinsului tablou. Nu văd decât nişte culori îngrămădite alandala şi îngrădite

de o mulţime de linii ciudate formând ca un zid de pictură.

— Ne înşelăm, priveşte! răspunse Porbus.

Apropiindu-se, zăriră într-un colţ al pânzei vârful unui picior gol ieşind din învălmăşeala de culori, de tonuri, de nuanţe nelămurite, un fel de ceaţă fără formă; dar era un picior fermecător, un picior viu! Rămaseră împietriţi de admiraţie în faţa acestui fragment scăpat unei nemaipomenite, lente şi progresive distrugeri. Acest picior apărea acolo ca un tors al vreunei Venere în marmură de Plaros ivindu-se printre ruinele unui oraş incendiat.

— Dedesubt e o femeie! exclamă Porbus arătându-i lui Poussin straturile de culori pe care bătrânul pictor le aplicase unul după altul, crezând că îşi desăvârşeşte pictura.

Cei doi artişti se întoarseră deodată spre Frenhofer începând să înţeleagă, oarecum, extazul în care trăia acesta.

— E de bună-credinţă, spuse Porbus.

— Da, dragul meu, răspunse bătrânul trezindu-se, trebuie să ai credinţă, credinţă în artă şi să trăieşti tâmp îndelungat cu opera ta, ca să produci o astfel de creaţie. Unele dintre aceste umbre mi-au cerut multă muncă. Uite, aici pe obraz, dedesubtul ochilor, vedeţi o uşoară penumbră pe care, dacă aţi observa-o în natură, vi s-ar părea aproape cu neputinţă de transpus. Ei bine, credeţi că acest efect nu m-a costat o nemaipomenită trudă până să-l redau? Dar în schimb, dragă Porbus, uită-te cu atenţie la opera mea şi vei înţelege mai bine ceea ce îţi spuneam despre felul de a trata modelul şi contururile. Priveşte lumina pe sân şi vezi cum, printr-o succesiune de tuşe şi de retuşe foarte consistente, am reuşit să prind adevărata lumină şi s-o amestec cu albeaţa strălucitoare a tonurilor deschise; de asemenea cum, procedând invers şi atenuând reliefurile, ca şi grosimea pastei, am putut, tot mângâind conturul figurii, să înec în semitonuri, să alung până şi ideea de desen şi alte

mijloace artificiale şi să-i dau chiar aspectul şi rotunjimea din natură. Apropiaţi-vă, veţi vedea bine acest lucru. De departe dispare. Uite! aici cred că este cu totul remarcabil.

Şi, cu vârful pensulei, el arăta celor doi pictori o pată de culori deschise.

Porbus atinse umărul bătrânului şi, întorcându-se spre Poussin, îi spuse:

— Ştii că noi vedem în el un foarte mare pictor?

— Este şi mai mare poet decât pictor, răspunse Poussin cu gravitate.

— Aici sfârşeşte arta noastră pe pământ, continuă Porbus atingând tabloul.

— Şi de aici se va pierde în ceruri, spuse Poussin.

— Câte bucurii îţi dă această bucată de pânză! exclamă Porbus.

Bătrânul, absorbit, nu-i mai asculta şi zâmbea femeii imaginare.

— Dar, mai curând sau mai târziu, îşi va da seama că nu este nimic pe pânza lui, adăugă Poussin.

— Nimic pe pânza mea! strigă Frenhofer privind rând pe rând pe cei doi pictori şi pretinsul său tablou.

— Ce-ai făcut? îi şopti Porbus lui Poussin.

Bătrânul apucă cu putere braţul tânărului şi-i strigă:

— Nu vezi nimic, bădăranule! golanule! ticălosule! desfrânatule! Atunci de ce ai mai venit aici? Dragul meu Porbus, continuă el întorcându-se spre acesta, şi dumneata îţi vei bate joc de mine? Răspunde, sunt prietenul dumitale, spune, am stricat oare tabloul?

Porbus, şovăind, nu îndrăzni să spună nimic; dar răvăşirea sufletească zugrăvită pe fizionomia palidă a bătrânului era atât de dureroasă, încât pictorul îi arătă tabloul spunând:

— Vedeţi şi dumneavoastră.

Frenhofer îşi contemplă tabloul un timp şi se clătină.

— Nimic! nimic! După ce am lucrat zece ani!!!

Se aşeză şi plânse.

— Atunci, sunt un imbecil, un nebun! N-am, aşadar, nici talent, nici puterea de a crea! Nu mai sunt decât un bogătaş, care, mergând, nu face nimic altceva decât să păşească! N-am creat, deci, nimic!

Îşi privi tabloul printre lacrimi, apoi, deodată, se ridică cu mândrie şi aruncă spre pictori o privire strălucitoare:

— Jur pe *Cristosul de pe cruce!* sunteţi nişte invidioşi şi vreţi să mă convingeţi că am stricat-o, ca să mi-o furaţi. Eu o văd, strigă el, e minunat de frumoasă!…

În acea clipă Poussin o auzi pe Gillette plângând, uitată într-un colţ.

— Ce ai, îngeraşule? o întrebă pictorul, redevenind dintr-o diată îndrăgostit.

— Omoară-mă! spuse ea. Aş fi netrebnică dacă te-aş mai iubi, pentru că te dispreţuiesc… Te admir, şi mi-e silă de tine! Te iubesc, şi cred că am şi început să te urăsc!

În timp ce Poussin o asculta pe Gillette, Frenhofer acoperea pe Catherina lui cu o pânză verde, cu superioritatea liniştită a unui giuvaergiu oare îşi închide sertarele, crezându-se în tovărăşia unor hoţi dibaci. Aruncă pictorilor o privire plină de viclenie, de dispreţ şi bănuială şi îi dădu afară din atelier fără un cuvânt, cu o grabă nervoasă; apoi le spuse, din pragul casei:

— Adio, stimaţi prieteni.

Acest rămas bun îi înspăimântă pe cei doi pictori. A doua zi, Porbus, neliniştit, veni să-l vadă pe Frenhofer şi află că murise peste noapte, după ce îşi arsese tablourile.

Paris, februarie, 1832.

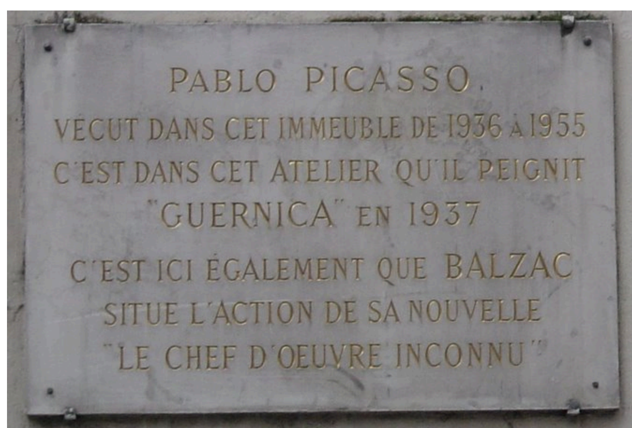
Sfârşit

Schiţe şi ilustraţii de Pablo Picasso pentru ediţia din 1921

În 1921, faimosul editor francez Ambroise Vollard i-a cerut lui Picasso să ilustreze *Capodopera necunoscută* a lui Balzac.

Picasso a fost fascinat de text şi s-a identificat cu Frenhofer atât de mult, încât s-a mutat la rue des Grands Augustins în Paris, unde se presupune situat atelierul lui Porbus. Acesta a fost şi locul unde Picasso va picta ulterior propria capodoperă, *Guernica*.

Picasso va continua să locuiască şi să picteze acolo şi în perioada celui de-al doilea război mondial.

HONORE DE BALZAC

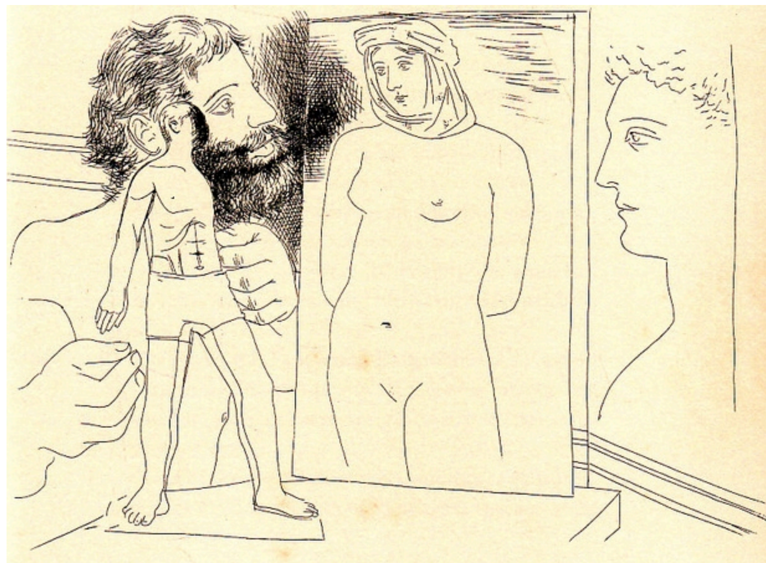
LE CHEF-D'ŒUVRE INCONNU

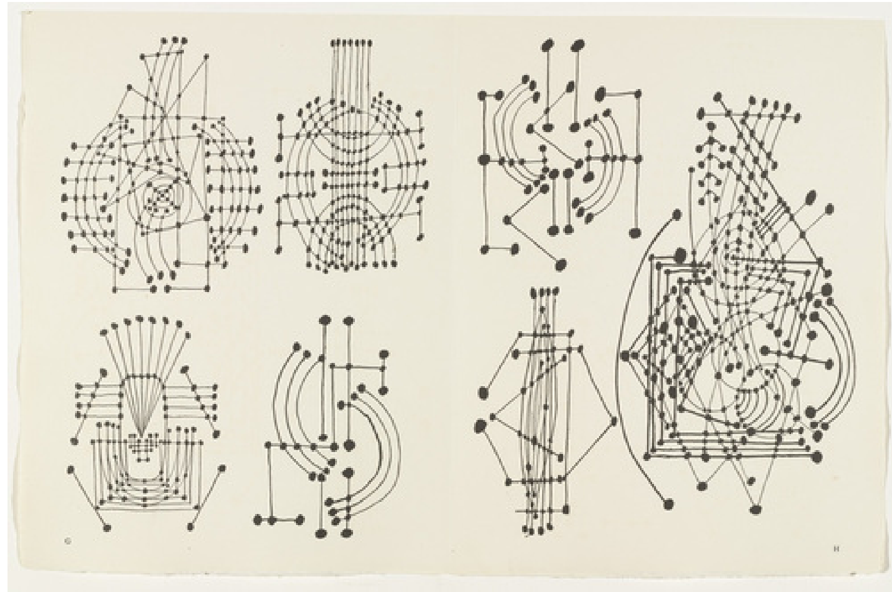
EAUX-FORTES ORIGINALES ET DESSINS GRAVÉS SUR BOIS
DE PABLO PICASSO

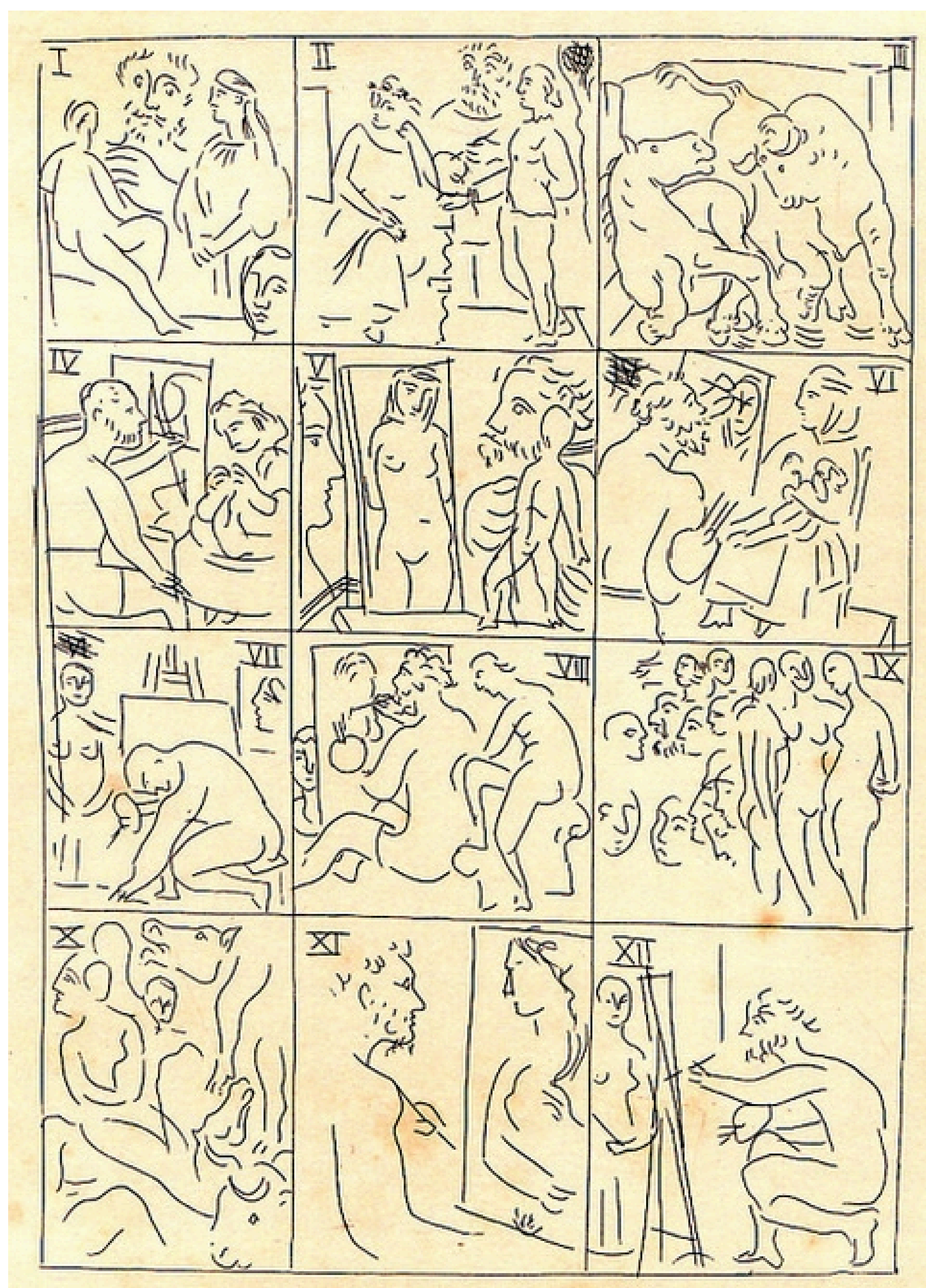
PARIS
AMBROISE VOLLARD, ÉDITEUR
18, RUE DE MARTIGNAC, 18
MCMXXXI

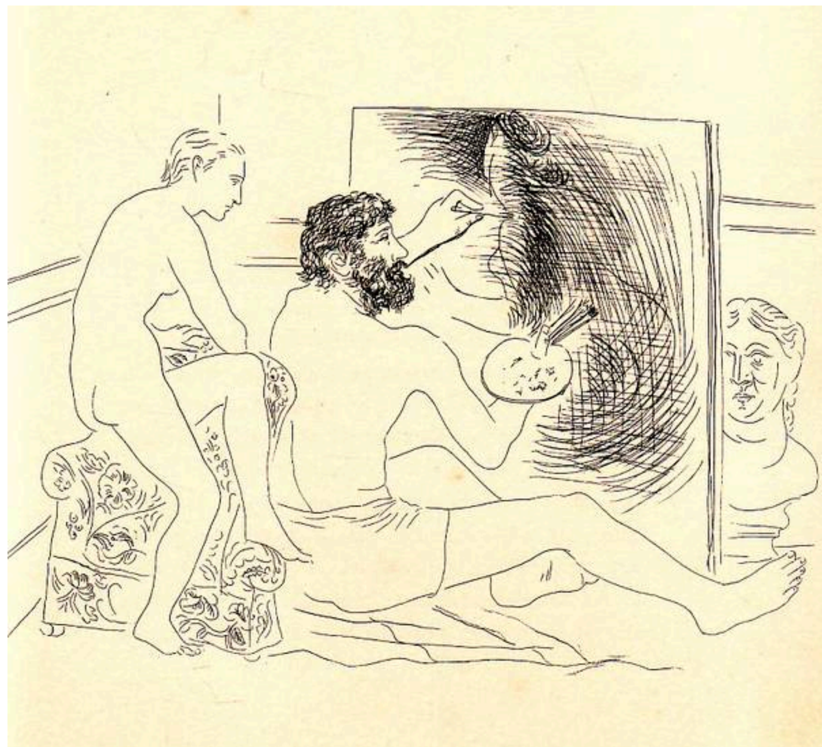

I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII

[1] *Capodopera necunoscută* – această povestire a lui Balzac, pe care Marx o găsea „plină de o delicioasă ironie”, a apărut pentru prima oară, de la 31 iulie la 6 august 1831, în publicaţia *l'Artiste.*

[2] *François Porbus* – e vorba de al doilea *Porbus* (Franz) (1570—1622), pictor flamand ca şi tatăl său şi autor al unui portret cunoscut al lui Henric al IV-lea.

[3] *Marie de Medicis* – regina Franţei, soţia lui Henric al IV-lea, a avut o viaţă foarte agitată; devenită regentă la moartea soţului ei, în 1610, Marie de Medicis a venit în conflict în 1614 cu tânărul rege Ludovic al XIII-lea, din cauza favoriţilor ei italieni, pe care-i adusese la curtea Franţei; exilată, evadează; învinsă şi arestată din nou, ea fuge şi moare în exil.

[4] *acele timpuri de tulburări şi revoluţii* – după asasinarea lui Henric al IV-lea (1610), a urmat o perioadă de tulburări, care a durat aproape cincisprezece ani, tulburări provocate de către nobili; care cereau noi privilegii şi demiterea miniştrilor străini (italieni).

[5] *zece scuzi de aur* – cam şaizeci de franci.

[6] *currus venustus… pulcher homo* – car împodobit… om frumos (în l. lat.).

[7] *Mabuse* – *Jean Mabuse* (sau Maubeuge) (1499—1562) a introdus cel dintâi în pictura flamandă stilul italian.

[8] *Nicolas Poussin* – şef al şcolii clasice franceze, marele pictor *Nicolas* Poussin (1594—1665) a pictat mai ales scene mitologice şi istorice.

[9] *O filii – O fi (şi fiice),* stanţe medievale care se cântă de Paşte în bisericile catolice.

Table of Contents

CAPODOPERA NECUNOSCUTĂ	4
I. GILLETTE	5
II. CATHERINE LESCAULT	27
Schiţe şi ilustraţii de Pablo Picasso pentru ediţia din 1921	38